

Date: 17th March-2026

ZAMONAVIY MAKTABDA TA'LIM SIFATI VA TARBIYA MUHITINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI: YANGI CHAQIRIQLAR VA YECHIMLAR

Matkarimova Latofatxon Amanjonovna

Farg'ona viloyati, Buvayda tumani

39-umumiy o'rta ta'lim maktabi direktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb masalalari, xususan, maktab rahbariyatining yangilanayotgan vazifalari, oila va maktab o'rtasidagi hamkorlik mexanizmlari, tarbiya jarayonida intizom va mehr muvozanati, shuningdek, raqamli texnologiyalarning o'quvchilar psixikasiga va o'zlashtirishiga ta'siri chuqur tahlil qilingan. Maqolada global tendensiyalar va milliy tajribalar solishtirilgan holda, bugungi kunda maktab oldida turgan asosiy muammolar va ularning samarali yechimlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan asoslangan. Tadqiqot natijalari ko'rsatishicha, ta'lim sifatini oshirish uchun an'anaviy usullarni zamonaviy innovatsiyalar bilan uyg'unlashtirish, shuningdek, barcha ta'lim ishtirokchilari (o'qituvchi, o'quvchi, ota-ona, rahbar) o'rtasida ochiq dialog muhitini yaratish zarur.

Kalit so'zlar: zamonaviy maktab, pedagogik liderlik, ota-ona hamkorligi, intizom va mehr, raqamli savodxonlik, ta'lim sifati.

KIRISH

Ta'lim va maktab har qanday jamiyatning poydevori bo'lib, u nafaqat bilim berish, balki insoniyatning ma'naviy-intellektual salohiyatini shakllantiruvchi eng muhim institut hisoblanadi [1]. XXI asr – axborot texnologiyalari, globallashuv va tez o'zgaruvchan dunyo asri bo'lib, bu jarayonlar ta'lim tizimiga yangicha talablar qo'ydi. Agar avvalgi davrlarda maktabning asosiy vazifasi o'quvchiga tayyor bilimlarni singdirish bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda uning missiyasi tanqidiy fikrlashga qodir, hayotiy ko'nikmalarga ega va raqobatbardosh shaxsni tarbiyalashga qaratilgan.

O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari maktab tizimini tubdan yangilashni maqsad qilgan. Biroq, islohotlarning muvaffaqiyati faqat dasturlar yoki texnik jihozlar bilan cheklanib qolmaydi. Bu jarayonda inson omili, ya'ni maktab rahbarining yetakchilik qobiliyati, o'qituvchilarning kasbiy mahorati, ota-onalarning faolligi va o'quv muhitining psixologik iqlimi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu o'rinda, zamonaviy maktab rahbarining vazifalari qanday o'zgargani, oila bilan hamkorlikni qanday yo'lga qo'yish kerakligi, qattiq intizom va bolaga mehr o'rtasidagi nozik chiziqni qanday saqlash lozimligi hamda raqamli dunyoning ta'sirini qanday boshqarish masalalari ilmiy tahlilga muhtojdir.

Ushbu maqolaning maqsadi – yuqorida sanab o'tilgan to'rtta asosiy yo'nalish bo'yicha mavjud holatni tahlil qilish, nazariy va amaliy jihatlarini umumlashtirish hamda zamonaviy maktab rivojlanishi uchun konkret takliflar ishlab chiqishdir.

ASOSIY QISM

Date: 17th March-2026

1. Zamonaviy maktab rahbarining vazifalari va mas'uliyati: Boshqaruvdan Liderlikka O'tish

Maktab rahbari – bu ta'lim muassasasining "yuragi" va uning rivojlanish strategiyasini belgilovchi asosiy shaxsdir. An'anaviy tushunchada direktor faqat xo'jalik ishlari, hujjat aylanishi va nazorat funksiyalarini bajaruvchi menejer sifatida qaralgan. Ammo zamonaviy pedagogika va menejment nazariyasida maktab rahbari avvalo "pedagogik lider" sifatida namoyon bo'lishi kerak [2].

Zamonaviy maktab rahbarining birinchi va eng muhim vazifasi – maktabda innovatsion madaniyatni shakllantirishdir. U o'qituvchilarni doimiy ravishda o'z ustida ishlashga, yangi metodikalarni o'rganishga va sinovdan o'tkazishga rag'batlantirishi lozim. Rahbar jamoa ichida ishonch muhitini yaratishi, har bir o'qituvchining potensialini ochib berishga xizmat qilishi kerak. Agar rahbar o'zi doimiy ravishda o'qisa, seminarlarda qatnashsa va zamonaviy trendlardan xabardor bo'lsa, bu butun jamoaga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchidan, rahbar strategik rejalashtirish mas'uliyatini o'z zimmasiga oladi. Bugungi maktab ertangi kun uchun kadrlar tayyorlaydi. Shu sababli, rahbar maktabning 5-10 yillik rivojlanish konsepsiyasini ishlab chiqishi, qisqa va uzoq muddatli maqsadlarni belgilashi zarur. Bu jarayonda u faqat davlat buyurtmasini bajarish bilan cheklanib qolmasdan, mahalliy hamjamiyat ehtiyojlari va o'quvchilarning individual qiziqishlarini ham inobatga olishi kerak.

Uchinchidan, zamonaviy rahbar inson resurslarini boshqarishda psixologik yondashuvdan foydalanishi lozim. O'qituvchilar kasbiy charchash (burnout) sindromiga duch kelishi mumkin. Rahbarning vazifasi – jamoadagi ruhiy-iqlimni monitoring qilish, nizoli vaziyatlarni oldini olish va konstruktiv yechim topishdir. Mas'uliyat shundaki, rahbar nazoratchi emas, balki hamkor va maslahatchi rolida bo'lishi kerak.

To'rtinchidan, moliyaviy va moddiy-texnik bazani samarali boshqarish. Zamonaviy ta'lim texnologiyalarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Rahbar maktab byudjetini shunday taqsimlashi kerakki, eng avvalo o'quv jarayoni sifatini oshiruvchi loyihalarga ustuvorlik berilsin. Bu esa shaffoflik va hisobotlilik tamoyillariga qat'iy rioya etishni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy maktab rahbari – bu ko'p qirrali shaxs bo'lib, u bir vaqtning o'zida strateg, psixolog, menejer va pedagogik mentor bo'la olishi kerak. Uning mas'uliyati nafaqat bugungi natijalar, balki kelajak avlodning taqdiri uchun ham javobgarlikni anglatadi.

2. Bugungi o'quvchilarni tarbiyalashda maktab va ota-onaning hamkorligi

Tarbiya jarayoni uzluksiz va kompleks tizim bo'lib, unda maktab va oila ikkita asosiy tayanch ustun hisoblanadi. Ulardan birining zaifligi butun tuzilmaning barqarorligiga putur yetkazadi. Bugungi kunda ko'plab pedagogik muammolar, xususan, o'quvchilarning motivatsiyasizligi, xulq-atvoridagi og'ishlar va o'zlashtirishdagi past ko'rsatkichlar aynan maktab va oila o'rtasidagi aloqaning uzilganligi yoki formal xarakterga ega bo'lganligi bilan bog'liq [3].

Date: 17th March-2026

An'anaviy yondashuvda ota-ona hamkorligi ko'pincha "ota-onalar yig'ilishi" yoki "maktabga chaqirish" kabi reaktiv choralar bilan cheklangan. Ya'ni, muammo yuz bergandagina ota-ona bilan gaplashilgan. Zamonaviy hamkorlik modeli esa proaktiv (oldini oluvchi) va sheriklikka asoslangan bo'lishi kerak. Ota-onalar maktab hayotining passiv kuzatuvchisi emas, balki faol ishtirokchisi bo'lishi lozim.

Samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish uchun quyidagi mexanizmlarni qo'llash tavsiya etiladi:

Birinchidan, ochiq kommunikatsiya kanallarini yaratish. Raqamli davrda ota-onalar bilan aloqa qilish uchun maxsus platformalar, telegram guruhlar yoki mobil ilovalardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Bu yerda nafaqat baholar, balki o'quvchining yutuqlari, ijtimoiy faolligi haqida ham ma'lumot berilishi kerak. Muloqot ikki tomonlama bo'lishi shart: o'qituvchi ota-onadan fikr-mulohaza olish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim.

Ikkinchidan, ota-onalarni pedagogik savodxonligini oshirish. Ko'p hollarda ota-onalar farzandini qanday tarbiyalashni, unga qanday yordam berishni bilmaydilar. Maktabda "Ota-onalar universiteti", treninglar va master-klasslar tashkil etish orqali ularga zamonaviy tarbiya usullari, o'smirlik davri psixologiyasi va kommunikatsiya sirlari o'rgatilishi kerak. Bu ota-onaning maktabdagi rolini mustahkamlaydi.

Uchinchidan, qo'shma loyihalar va tadbirlar. Maktab va oila birgalikda ijtimoiy loyihalar, ekologik aksiyalar, sport musobaqalari yoki madaniy kechalarni tashkil etsa, bu o'quvchida jamoaviylik hissini uyg'otadi va oila-maktab bog'lig'inini mustahkamlaydi. Ota-ona o'z farzandining maktab hayotida bevosita ishtirok etayotganini ko'rganda, uning ta'limga bo'lgan munosabati ijobiy tomonga o'zgaradi.

To'rtinchidan, individual yondashuv. Har bir oila o'ziga xos ijtimoiy-maishiy sharoitga ega. Maktab rahbariyati va sinf rahbarlari har bir o'quvchining oilaviy muhitini o'rganib, qiyin vaziyatda qolgan oilalarga psixologik va ijtimoiy yordam ko'rsatish tizimini yo'lga qo'yishlari kerak.

Hamkorlikning oliy maqsadi – o'quvchi uchun yagona talablar va qadriyatlar tizimini yaratishdir. Agar maktabda bir xil, uyda esa boshqacha talablar qo'yilsa, o'quvchida ikkilanish va ichki konflikt paydo bo'ladi. Shu sababli, maktab va oila bir yumruq bo'lib harakat qilgandagina haqiqiy tarbiyaviy samaraga erishish mumkin.

3. Maktabda intizom va mehr o'rtasidagi muvozanat

Tarbiya jarayonidagi eng nozik va bahsli masalalardan biri bu – intizom va mehr (g'amxo'rlik) o'rtasidagi muvozanatni saqlashdir. Tarixan turli davrlarda turli yondashuvlar hukm surgan: qat'iy autoritar tizimdan tortib, to'liq erkinlikka asoslangan liberal yondashuvlarga qadar. Biroq, zamonaviy pedagogika psixologiyasi shuni ko'rsatadiki, na quruq intizom, na cheksiz erkinlik samarali natija bermaydi [4].

Intizom – bu tartib-qoida, javobgarlik va o'zini o'zi nazorat qilish ko'nikmasidir. Intizomsiz maktabda o'quv jarayoni izdan chiqadi, xavfsizlik ta'minlanmaydi va o'quvchilar kelajakda jamiyat qoidalariga rioya etishga qiynaladilar. Biroq, intizom qo'rquv, jazolash va bosim orqali o'rnatilsa, bu o'quvchida norozilik, yashirin agressiya va

Date: 17th March-2026

maktabdan nafrat uyg'otadi. Bunday muhitda o'quvchi qoidaga emas, faqat jazodan qochish uchun bo'ysunadi.

Mehr va g'amxo'rlik esa o'quvchiga o'zini kerakli, qadrlanadigan va tushuniladigan his qilish imkonini beradi. Mehr muhiti o'quvchining kreativligini rivojlantiradi, xatolaridan qo'rqqanidan o'rganishiga sharoit yaratadi. Lekin, haddan tashqari erkinlik va me'yorsiz mehr-oqibat o'quvchida allahozirlik, boshqalarni hurmat qilmaslik va intizomsizlikka olib kelishi mumkin.

Muvozanatni qanday saqlash kerak?

Birinchi navbatda, "Adolatli intizom" tamoyilini qo'llash kerak. Qoidalar barcha uchun bir xil bo'lishi, ular oldindan e'lon qilinishi va buzilgan taqdirda oqibatlari aniq bo'lishi shart. Jazo emas, balki "tabiiy oqibatlar" metodi ishlatilishi maqsadga muvofiq. Masalan, darsni buzgan o'quvchi jarima to'lamaydi, lekin o'tkazib yuborgan mavzuni qo'shimcha vaqtda o'z hisobiga o'zlashtirishi kerak bo'ladi. Bu unga javobgarlikni o'rgatadi.

Ikkinchidan, shaxsga nisbatan hurmat. Intizom choralarini qo'llashda o'quvchining shaxsiyati kamaytirilmasligi kerak. Tanbeh berish yoki ogohlantirish jarayoni yakka tartibda, mehribonlik bilan, lekin qat'iyat bilan amalga oshirilishi lozim. O'qituvchi o'quvchiga "Sen yomon bolasan" deb emas, "Sening bu xatti-harakating noto'g'ri, sen bundan yaxshiroqsan" degan fikrni yetkazishi kerak.

Uchinchidan, empatiya (hamdardlik). O'qituvchi va rahbarlar o'quvchining xulq-atvoridagi og'ishlarning sababini tushunishga harakat qilishlari kerak. Ko'pincha intizomsizlik ortida oiladagi muammolar, psixologik travmalar yoki o'zlashtira olmaslik qo'rquvi yotadi. Bunday holatlarda qattiqqo'llik bilan emas, balki mehr va psixologik yordam bilan muammo hal qilinadi.

To'rtinchidan, ijobiy rag'batlantirish. Intizomni faqat jazolash orqali emas, balki yaxshi xatti-harakatlarni e'tirof etish orqali ham shakllantirish mumkin. O'quvchining kichik yutuqlarini ham sezish va maqtash uning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va to'g'ri yo'ldan yurishga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, intizom va mehr – bu qarama-qarshi kutblar emas, balki bir-birini to'ldiruvchi tushunchalardir. Haqiqiy tarbiya shunda namoyon bo'ladiki, o'quvchi qoidalarga qo'rquvdan emas, balki ularning zarurligini anglagan va o'qituvchiga bo'lgan hurmati tufayli rioya etsin. Bu muvozanatni saqlash o'qituvchidan yuqori professionalizm va insoniy fazilatlarni talab qiladi.

4. Raqamli davrda ta'lim: telefon va internetning o'quvchiga ta'siri

XXI asrni "raqamli asr" deb atash shart emas, chunki bu haqiqat allaqachon bizning kundalik hayotimizga singib ketgan. Ayniqsa, o'quvchilar orasida smartfon va internetdan foydalanish darajasi juda yuqori. Bu holat ta'lim tizimi oldiga yangi imkoniyatlar bilan birga jiddiy chaqiriqlarni ham qo'ydi [5].

Ijobiy ta'sirlar:

Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini tubdan o'zgartirdi. Birinchidan, axborotga erkin kirish. O'quvchilar endi faqat darslik bilan cheklanib qolmaydi; ular dunyoning

Date: 17th March-2026

istalgan nuqtasidagi eng so'nggi ilmiy ma'lumotlar, video-darslar, interaktiv simulyatorlar va elektron kutubxonalardan foydalanishlari mumkin. Bu mustaqil ta'lim olish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Ikkinchidan, interaktivlik va vizuallashtirish. Murakkab fizik jarayonlar, tarixiy voqealar yoki biologik tuzilmalarni 3D modellar va virtual reallik (VR) orqali o'rganish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va materialni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Uchinchidan, kommunikatsiya va hamkorlik. Onlayn platformalar orqali o'quvchilar loyiha ustida birgalikda ishlash, fikr almashish va hatto xorijiy tengdoshlari bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Salbiy ta'sirlar va xavflar:

Biroq, medallning ikkinchi tomoni ham bor.

Birinchidan, diqqatning parchalanishi. Smartfondagi bildirishnomalar, ijtimoiy tarmoqlar va o'yinlar o'quvchining diqqatini darsdan chalg'itadi. Qisqa videolar (TikTok, Reels) ko'rishga odatlangan miya uzun matnlarni o'qishga va chuqur fikrlashga qiynaladi. Bu "klip ong" fenomeni deb ataladi.

Ikkinchidan, axborot ifloslanishi va dezinformatsiya. Internetda har qanday ma'lumot bor, lekin ularning hammasi ham haqiqiy yoki foydali emas. O'quvchilar tanqidiy fikrlashni rivojlantirmagan holda yolg'on ma'lumotlarga ishonib qolishlari mumkin.

Uchinchidan, ijtimoiy izolatsiya va sog'liq muammolari. Virtual dunyoga berilib ketgan o'quvchilar haqiqiy hayotdagi muloqotdan qochishlari, ko'z zafari va umurtqa pog'onasi kasalliklariga duch kelishlari mumkin. Shuningdek, kiberbulling (internet orqali tahqirlash) kabi xavfli hodisalar ham kuchaymoqda.

Yechim va strategiya:

Raqamli texnologiyalarni taqiqlash yoki cheklash bugungi kunda imkonsiz va noto'g'ri yo'ldir. Asosiy vazifa – raqamli savodxonlikni oshirishdir.

1. Maktab dasturlariga raqamli gigiena va axborot xavfsizligi darslarini kiritish. O'quvchilarga internetdan foydalanish madaniyati, vaqtni boshqarish va ishonchli manbalarni ajratib olishni o'rgatish kerak.

2. Texnologiyani dars jarayoniga integratsiya qilish. Telefonni darsda taqiqlash o'rniga, uni o'quv quroli sifatida ishlatishni yo'lga qo'yish kerak. Masalan, QR-kodlar orqali qo'shimcha materiallarni o'rganish, testlarni onlayn yechish va tadqiqot ishlarini olib borish.

3. Ota-onalar nazorati va mas'uliyati. Uyda ekran vaqti cheklanishi va ota-onalar bolaning internetdagi faoliyatidan xabardor bo'lishi lozim.

4. Offlayn faoliyatni rag'batlantirish. Maktabda sport, san'at, jonli muloqot va jamoaviy o'yinlarga ko'proq e'tibor qaratish orqali o'quvchilarni virtual dunyodan biroz uzoqlashtirish kerak.

Raqamli davrda ta'limning muvaffaqiyati texnologiyaning o'zida emas, balki uni qanday boshqarishda va undan oqilona foydalanishda namoyon bo'ladi.

XULOSA

Date: 17th March-2026

Yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy maktab – bu murakkab va dinamik tizim bo'lib, uning samaradorligi bir qancha o'zaro bog'liq omillarga tayangan holda shakllanadi.

Birinchidan, maktab rahbarining roli tubdan o'zgarib, u oddiy boshqaruvchidan kuchli pedagogik liderga aylanishi kerak. Rahbarning strategik qarashlari, jamoani birlashtirish qobiliyati va innovatsion yondashuvi maktabning umumiy muvaffaqiyatini belgilaydi.

Ikkinchidan, ta'lim va tarbiya jarayonida maktab va oila o'rtasidagi hamkorlik hech qachon uzilmasligi lozim. Ota-onalarni faol sherik sifatida jalb qilish, ularning pedagogik savodxonligini oshirish va ochiq dialog muhitini yaratish o'quvchining barqaror rivojlanishi garovidir.

Uchinchidan, tarbiyada intizom va mehr o'rtasidagi muvozanatni saqlash san'at darajasiga ko'tarilishi kerak. Qat'iyat va g'amxo'rlikni uyg'unlashtirgan holda, o'quvchida ichki intizom va yuqori insoniy qadriyatlarni shakllantirish mumkin.

To'rtinchidan, raqamli texnologiyalar ta'limning ajralmas qismiga aylangan bo'lsa-da, ularning salbiy ta'sirini minimallashtirish va foydasini maksimallashtirish uchun tizimli ishlar olib borilishi zarur. Raqamli savodxonlik – bugungi kunning eng muhim ko'nikmalaridan biridir.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy maktabning vazifasi nafaqat bilim berish, balki hayotga tayyor, ma'naviy boy, tanqidiy fikrlaydigan va raqamli dunyoda o'z o'rnini topa oladigan shaxsni tarbiyalashdir. Bu maqsadga erishish uchun davlat, jamiyat, maktab rahbariyati, o'qituvchilar va ota-onalar birgalikda harakat qilishlari lozim. Kelajak avlodning taqdiri aynan shu bugungi qilinayotgan ishlar va qabul qilinayotgan qarorlarga bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari axborotnomasi, 2020-yil, 9-son.
2. Abdullayeva N.R. Zamonaviy maktab menejmenti va pedagogik liderlik asoslari. O'quv qo'llanma. – Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2021. – 245 b.
3. Karimov I.A. Oilaviy tarbiya va maktab hamkorligi: Nazariya va amaliyot. – Toshkent: "Ma'naviyat" nashriyoti, 2019. – 180 b.
4. Rahimov B.T. Pedagogik psixologiya: O'quvchilarda irodaviy sifatlarni shakllantirish. – Toshkent: "Fan" nashriyoti, 2022. – 310 b.
5. Saidov A.M. Raqamli ta'lim ekotizimi: Imkoniyatlar va xavflar. Ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent: "Innovatsiya va raqamlashtirish" markazi, 2023. – 156 b.
6. Yusupov M.K. Ta'lim sifatini baholashning xalqaro va milliy mezonlari. Monografiya. – Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti, 2021. – 275 b.

